

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ

Ἐκδιδόμενον κατὰ μῆνα

ΤΟΜΟΣ Ζ΄.

Ὅσον ἔστι περὶ τοῦ τοῦ Πλάτωνος ἔργου
βουλομένου ἢ περὶ ποιήσεως καὶ ἄλλου καὶ
τῶν αὐτοῦ ἔργων. (Ἰκκτ. φέρει).

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

—
1884

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

(3), μαθηματικά (4), γεωμετρία (6), φυσική (2), χημεία (2), μηχανική τεχνολογία (4), ιχθυογραφία (6).

νικά, θέματα ἢ ἐκ τοῦ προχείρου καθ' ἑβδομάδα ἐναλλάξ. Γαλλικά, γυμνάσματα ἢ ἐκ τοῦ προχείρου· ἐπίστε ὑπαγόρευσις. Ἀγγλικά, γυμνάσματα ἢ ἐκ τοῦ προχείρου καθ' ἑβδομάδα· ἐπίστε ὑπαγόρευσις. Μαθηματικά, ὡς τὰ τῆς II^a τάξεως.

Τάξις III^a, Γερμανικά, ἀνά 4 ἑβδομάδας ἐν θέμα. Τὰ λοιπὰ μαθήματα ὡς τὰ τῆς II^b τάξεως.

Τάξις III^b, Γερμανικά, ἀνά 3 ἑβδ. ἐργασία κατ' οἶκον. Τὰ λοιπὰ μαθήματα ὡς τὰ τῆς II^b τάξεως.

Τάξις IV, Γερμανικά, ἀνά 3 ἑβδ. ἐργασία κατ' οἶκον. Τὰ λοιπὰ μαθήματα ὡς τὰ τῆς II^b τάξεως.

Τάξις V, Γερμανικά, καθ' ἑβδ. ἐργασία κατ' οἶκον ἢ ὑπαγόρευσις. Λατινικά, ὡς τὰ τῆς II^b τάξεως. Γαλλικά, ἑβδομαδιαίως γραπτὸν γύμνασμα. Τὰ λοιπὰ μαθήματα ὡς ἐν τῇ II^b τάξει.

Τάξις VI, Τὰ αὐτὰ τῆς V τάξεως μαθήματα.

(ἄκολοῦσι)

ΒΡΑΧΕΑ ΤΙΝΑ

ΠΕΡΙ ΗΙΣΤΩΡΩΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ.

(Συνέχεια ἴδε τεῦχος Ε' καὶ Σ')

Αὐτὸς ὁ Strauss ὁ παλαιῶν ἡμᾶς, ὅπως ἀφήσωμεν αὐτὸν ἀνενόηλητον ἐν ταῖς δοξασίαις αὐτοῦ, αὐτὸς πρῶτος καταπολέμησε διὰ παντοίων συγγραφοῦν, παντοίων μέσων καὶ πολλάκις ψευδῶν ἐπινοήσεων τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. καὶ σύμπαν δὲ τὸ στρατόπεδον τῶν ἐλευθεροφρόνων τῆς τε ἐπιστήμης καὶ ἡμιμαθείας ἐσπού-

θαζε καὶ παντὶ σθένει σπουδάζει, ὅπως παραγκωνίσῃ τὴν μόνην ἀληθινὴν θρησκείαν καὶ ταύτην ἀντικαταστήσῃ διὰ τῆς νεωτερίζουσης ἐπιστήμης ὡς τῆς μόνης πνευματικῆς τροφῆς. Ἄλλὰ ποίαν πνευματικὴν τροφήν δύνανται νὰ παράσχωσιν αἱ ὑλιστικαὶ τῶν νεωτεριστῶν ἰδέαι, ποίαν παρηγορίαν δύνανται νὰ εὔρη ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ Δαρουίνου, π. γ. τοῦ ἐξοστρακίζοντος τὸν Θεὸν ἐκ τοῦ κόσμου καὶ τὰ πάντα εἰς τὴν τύχην ἀποδιδόντος, τοῦ ἀποπειρωμένου τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ πιθήκου νὰ παραγάγῃ καὶ ἐπὶ τέλους παραινούντος νὰ φονεύωμεν τὰ ἀσθενῆ καὶ καχεκτικὰ ἡμῶν τέκνα, ὅπως ἐξευγενίσωμεν τὴν τοῦ ἀνθρώπου γενεάν, τοῦ ἐν ἄλλοις λόγοις θέλοντος νὰ μεταβάλῃ τὴν ἀνθρωπότητα εἰς θηριοτροφεῖον, ἔνθα νὰ δύνηται ὁ ἄνθρωπος διὰ τηλικούτου ἀποτροπαίου δόγματος, νὰ βελτιώσῃ τὸ γένος του καὶ προαγάγῃ τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματός του; Καὶ δὲν εἶναι ἀπέναντι τοιούτων ἀποτροπαίων δογμάτων ἀπότομος ἀντίφασις, τὸ ὁμιλεῖν περὶ πνευματικῆς τροφῆς, ἀφοῦ ἀπαρνοῦνται καθ' ὅλου τὴν ὑπαρξιν πνεύματος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τὴν γένεσιν ὑψηλοτέρων ἰδεῶν; Οὐδόλως λοιπὸν ἀποροῦμεν, ὅτι μεθ' ὅλην τὴν πνευματικὴν αὐτῶν τροφήν ἡ κοινωνία βαίνει κατὰ κρημνῶν, διότι προσεγγίζει ν' ἀπολέσῃ πᾶν ὅ,τι ὑψηλὸν καὶ ἰδεῶδες μέχρι τοῦδε ἐκέκτητο, διότι ἡ διὰ τῶν ὑλιστικῶν ἰδεῶν καταφρόνησις παντὸς Θεοῦ καὶ ὑπερφυσικοῦ δύνανται νὰ φέρῃ τὴν ἀποκτίνωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἧς ἀποτέλεσμα φυσικὸν ἢ δυναμίτις καὶ τὸ πετρέλαιον, ἢ διὰ κακουρηγμάτων δηλ. ἐξίσωσις πάσης ὑπεροχῆς καὶ ἡ ὡς ἐκ τούτου ἀποσύνθεσις τῆς κοινωνίας. Ἐνεκὰ δὲ τῶν ἀνωτέρω λόγων ἀναγκαιοτάτη καθίσταται ἐπιστημονικὴ τις διασάφησις καὶ συνδιαλλαγὴ τῶν ἀντιθέσεων. Ἄλλ' αὕτη πρέπει νὰ ᾔναι τοιαύτης φύσεως, ὅπως ὁ χριστιανισμὸς μὴ νοθευθῇ καὶ παραμορφωθῇ εἴτε διὰ τῆς προσλήψεως ἑτερογενῶν στοιχείων, εἴτε διὰ τῆς κολοβώσεως τῶν οὐσιωδῶν αὐτοῦ δογμάτων, δέον δηλ. νὰ μὴ ἀφαιρεθῇ τὸ ἀληθὲς καὶ οὐσιῶδες περιεχόμενον τῆς ὑπερφυσικότητος αὐτοῦ, καὶ τοῦτο ἰδίως ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῆς Ἀπολογητικῆς, ἧτις ἀποκρούουσα ἀφ' ἑνὸς τὰς ἐνστάσεις τῶν ἀντιφρονούντων, ὀφείλει ἀφ' ἑτέρου πρὸς ἐδράϊωσιν τῆς χριστιαν-

νικῆς ἀληθείας ν' ἀνταποκρίνηται συγχρόνως εἰς τε τὰ δόγματα τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὰς σκέψεις καὶ μελέτας τῶν ἀληθῶς ἐπιστημόνων· διότι ὅπως πᾶσα οὐχὶ ἀμέσως ἀποδεικνυομένη ἀλήθεια ἔχει ἀνάγκην συνδιαλλαγῆς μετὰ τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως, ἵνα γίνῃ πιστευτὴ, οὕτω καὶ ὁ χριστιανισμὸς δεῖται τοιαύτης συνδιαλλαγῆς· ὁ χριστιανισμὸς δηλ. ὡς θρησκεία ἐξ ἀποκαλύψεως, ὡς ἀποτελοῦσα σύστημα ὑπερφυσικῶς δοθὲν τῇ ἀνθρωπότητι, δεόν νὰ ἐντυπωθῇ τῇ ἡμετέρᾳ συνειδήσει καὶ ἐν αὐτῇ νομιμοποιηθῇ· ἡ νομιμοποίησις δὲ αὕτη εὐρίσκει ἐν τῇ θεολογίᾳ, τῇ ἐπιστημονικῶς ἀντιπροσωπευούσῃ τὸν χριστιανισμὸν τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῆς ἔκφρασιν καὶ μάλιστα ἐν τῇ Ἀπολογητικῇ, ἣτις κατώρθωσε δι' ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν ν' ἀποδείξῃ αὐτὸν ὡς τὴν μόνην ἀπόλυτον καὶ ἀληθῆ θρησκείαν.

Δ'.

Ἄλλὰ δύναται ἐπιστήμη καὶ πίστις νὰ ὑπάρξωσιν; Ἴδου τὸ οὐσιωδέστερον καὶ σπουδαιότερον ζήτημα, ὅπερ προσέκρουσεν κατὰ τινας εἰς τὰς ἀνακαλύψεις τῶν νεωτέρων ἐπιστημῶν καὶ ὅπερ εἶναι πέτρα σκανδάλου πολλοῖς φυσιοδίφαις καὶ πᾶσι τοῖς ἐπιπολαίως ἐρευνῶσι τὴν σχέσιν τῶν δύο τούτων φαινομενικῶν ἀντιθέσεων.

Μετὰ παρηρησίας δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, καὶ παρακατιόντες θέλωμεν ἀποδείξει, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀπότομος ἀντίθεσις μεταξὺ πίστεως καὶ ἐπιστήμης, ἡ δὲ ἔνστασις τοῦ Strauss καὶ τῶν ὁμοφρονούντων αὐτῷ εἶναι οὐ μόνον ἀνυπόστατος ἀλλὰ καὶ λίαν ἐγωιστικὴ· διότι ἡ ἐπιστήμη ἐφ' ὅσον ἀποπειρᾶται νὰ ἐρευνησῇ καὶ ἀποκαλύψῃ τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων δὲν δύναται τὸ παράπαν ν' ἀπομακρυνθῇ τῆς πίστεως δηλ. τῶν ἀρχῶν τῶν ἐρειδομένων ἐπὶ ὑποθέσεων, πολλάκις ὅλως φαντασιωδῶν, τοῖς νόμοις δὲ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἐπομένη ὑποχωρεῖ εἰς τὴν ἔνστασιν τοῦ διατί; τῆς αἰτίας δηλ. ἐκάστου τῶν ὄντων· ἀφικνουμένη δὲ εἰς τι σημεῖον, ὅπῃθεν δὲν δύναται πλέον νὰ προχωρήσῃ ἢ μένει ὅλως ἐνεὸς καὶ ἀδίκαιολόγητος, ἢ παραδέχεται πρὸς ἐξήγησιν διαφόρων φαινομένων ἀρχικὰς καὶ φαντασιώδεις ὑποθέσεις ἐπὶ τῆς πίστεως

μόνον ἐρειδομένας. Μέχρι τῆς σήμερον τοῦλάχιστον δὲν ὑπάρχει φιλοσοφικόν τι ἢ ὑλιστικόν σύστημα, ὅπερ καίτοι ἀποτροπιαζόμενον τὰς ὑποθέσεις δὲν ἐγεννήθη ἐξ ὑποθέσεων ἢ δὲν τελευτᾶ εἰς τοιαύτας· αἱ ὑψίσται μάλιστα καὶ τελικαὶ βάσεις αὐτῶν στεροῦνται ἀποχρώσων ἀποδείξεων· ὁ Σπινόζας π. γ. ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς οὐσίας ἀναχωρῶν, ὅπως ἐκείθεν τὸ σύστημα τοῦ κόσμου μαθηματικῶς συντάξῃ καὶ ἐξηγήσῃ δὲν ἔφθασεν εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην διὰ πειστικῆς ἀποδείξεως. Σύμπασα κατ' αὐτὸν ἡ διάταξις τῶν ὄντων ἀπαιτεῖ ἀρχικὴν τινα αἰτίαν καὶ ἀνεξάρτητον οὐσίαν, οὐδεμίαν ἔχουσαν ἐκτὸς αὐτῆς αἰτίαν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ κεκτημένην ταύτην, ἑαυτῆς δηλ. οὐσαν αἰτίαν· τὴν οὐσίαν δὲ ταύτην καλεῖ Substantia. Ἄλλ' οὐδεμία λογικὴ ἀνάγκη πείθει ἡμᾶς νὰ παραδεχθῶμεν τοιαύτην τινα αἰτίαν, ὅλως ἀσυνειδήτον καὶ ἀπρόσωπον ἐνῶ τούναντίον τοῖς λογικοῖς ἐπόμενοι νόμοις καὶ ὀρθῶς σκεπτόμενοι μένομεν ἐν τῷ σκότει τῆς ἀγνοίας ἐκ τῆς τοιαύτης ἀρχῆς. Τί ἄλλο δὲ εἶναι αἱ βάσεις τοῦ πρακτικοῦ νοῦ, ἅς ὁ Κάντιος ἔθετο δηλ. ἡ ἀθανασία καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ ὑπαρξίς ἢ ἄρθρα πίστεως, ἅτινα ὁ ἴδιος πάλιν ἀπέρριψεν ἐν τῇ κριτικῇ τοῦ καθαρῦ νοῦ; αἱ ὑψίσται δὲ αὗται ἰδέαι ἐν τῇ ἀνάγκῃ τοῦ ἡμετέρου λογικοῦ εἶναι ἢ πίστις αὐτοῦ τοῦ λογικοῦ κατὰ τὴν ἰδίαν τοῦ Καντίου ἔκφρασις. Τὸ δὲ τοῦ Ἐγγέλου ἀπέλυτον τὸ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀνατυπούμενον καὶ μετ' αὐτοῦ συνταυτιζόμενον παρέχει ἥττον ἢ τὸ τοῦ Spinoza ἀποχρώσας ἀποδείξεις. Ὅσῳ δὲ αὐστηρῶς καὶ ἂν προσάγῃται τῆς ἰδέας ταύτης ἢ ἀπόδειξις, γρη῏ζει ἔτι μείζονος πίστεως ἢ ἀκατάληπτος αὐτοῦ ὑπόθεσις. Αὐτὸς ἤδη ὁ Stauss ὁ τόσῳ ἀποτόμως διαρρήξας τὰ ὅρια μεταξύ πίστεως καὶ ἐπιστήμης καὶ ἐντονώτερον τὴν τούτων ἀντίφασιν διαπρυσίως κηρύξας καὶ πᾶσαν ἐν γένει πίστιν ἀποδιοπομπεύσας, δὲν ἠδυνήθη τὸ παράπαν ταύτην ν' ἀποφύγῃ, διότι ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς ἀπορρίπτῃ τῆς ἀγ. Γραφῆς τὴν περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλίαν, ἀναγκάζεται ἀφ' ἐτέρου νὰ παραδεχθῇ καὶ πείσῃ ἡμᾶς νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀνὰ ἑκατομμύρια ἀνέθορεν ἐκ τοῦ πηλοῦ τῆς θαλάσσης· ἀλλ' εἰς τὴν ἔνστασιν διατί ὁμοίᾳ τοῦ ἀνθρώπου δημιουρ-

γία δὲν συμβαίνει καὶ νῦν, ἀπαντᾷ ἀθαιρέτως καὶ ἀλαθῆτως, ὅτι τοῦτο εἶναι πλέον ἀδύνατον ἔνεκα τῶν ἀνομοίων περιστάσεων καὶ δυνάμεων, εἰ ἂν διεκρίνετο ἡ τῆς ζωῆς ἐκείνης περίοδος. Δὲν διστάζει δὲ νὰ πιστεύσῃ ὅτι καὶ νῦν ἔτι παρόμοιόν τι τοῦλάχιστον συμβαίνει ἐν τοῖς ἐντέροις τοῦ ἀνθρώπου, ἐνθα αὐτομάτως γεννᾶται ἡ ταινία. Ἀλλὰ ποία πρὸς Θεοῦ σχέσις ὑπάρχει μεταξύ τῆς γεννήσεως τῆς ταινίας, τοῦ σκώληκος ὀηλ. τούτου καὶ τῆς ἀρχικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τοῦ πηλοῦ τῆς θαλάσσης γεννήσεως; παραδέχεται ὀηλ. αὐτὸς ὁ καυχώμενος ὡς μύστης καὶ ὀπαδὸς τῆς προόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν τὴν αὐτόματον ἐν τῇ φύσει γέννησιν *generatio spontanea*, ἣν ἡ ἐπιστήμη διὰ τῶν πρακτικωτάτων καὶ ἀποτελεσματικῶν πειραμάτων τοῦ φυσιολόγου Pasteur κατεδίκαζεν εἰς αἰώνιον θάνατον ὡς ἀνύπαρκτον. Ὅ,τι λοιπὸν ἐν τῇ θεωρίᾳ ταύτῃ τοῦ Strauss ἐσμὲν λεύγας μακρὰν πάσης πειραματικῆς γνώσεως καὶ ἐπιστήμης οὐδεὶς ὁ δυνάμενος ν' ἀμφοισβήτησῃ· διότι αἱ ποτὲ ὑπάρχουσαι κατ' αὐτὸν καὶ ἀνομοίως ἐνεργοῦσαι δυνάμεις κατὰ τὴν πρώτην τῆς γῆς περίοδον, ὡς οὐδαμῶς ταῖς αἰσθήσεσιν ἡμῶν ὑποπεσοῦσαι καὶ οὐδόλως δυνάμεναι ὡς ἐκ τούτου ν' ἀποδειχθῶσιν οὐδὲν ἄλλο εἶσιν, ἢ ἀπαύγασμα ἀνυποστάτου καὶ λίαν τολμηρᾶς, ἵνα μὴ εἶπω ὅπως ἀνοήτου εἰκασίας· πρέπει δὲ νὰ κέκτηται τις πολλῶ μείζονα καὶ τυφλὴν πίστιν, ὅπως παραδεχθῇ ὡς ἀληθῆ τὴν τοῦ Strauss ὑπόθεσιν, ἢ τὴν τῆς ἀγ. Γραφῆς ἀφήγησιν. Τὸ ζήτημα εἶναι ἂν ἡ τοῦ Strauss ὑπόθεσις εἶναι λογικωτέρα τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἀφήγησεως· ἀλλὰ τίς ἐχέφρων καὶ λογικὸς δύναται νὰ εὔρη τὸν ἐλάχιστον λόγον, ὅπως πιστεύσῃ, ὅτι ἐκ τοῦ πηλοῦ τῆς θαλάσσης δίκην φυσικῶν ἀνεβλάστησε καὶ ἐγεννήθη τὸ ἀνθρώπινον γένος; πρέπει τις νὰ ἦναι Strauss ὀηλ. ἀμειλικτος τοῦ χριστιανισμοῦ ἐχθρὸς καὶ ἐπομένως καθ' ὀλοκληρίαν τετυφλωμένος, ὅπως παραδεχθῇ ὡς λογικὴν τὴν τοιαύτην αὐτοῦ πίστιν.

Ε'.

Οὐχὶ δὲ μόνον τὰ τοῦ Strauss δόγματα ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν,

ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν φυσιοδιφῶν καταφεύγουσιν εἰς ὑποθέσεις καὶ πολλακίς ὅλως ἀνυποστάτους πρὸς ἐξήγησιν καὶ κατανόησιν τῶν ἐκτὸς τοῦ ἔδαφους τῆς πείρας κειμένων. Καίτοι δὲ λίαν ἀποχρώσας ἀποδείξεις ἐπάγουσι τινὲς ἐν ταῖς ἐμπειρικαῖς αὐτῶν ἐρεύναις, ἀμέσως ὅμως ἅμα τῇ ὑπερβάσει τῶν διαγεγραμμένων αὐτοῖς ὁρίων ποιοῦσι μεθ' ὅλας αὐτῶν τὰς προόδους Ἰκάρειον πτήσιν, ὡς ἀναγκάζομενοι νὰ ἰδρῦσωσι ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα αὐτῶν ἐπὶ ἀορίστων ἰδανικῶν καὶ λίαν σαθρῶν ὑποθέσεων, ὡς θέλομεν παρακατιόντες ἀποδείξει ἐκ τῆς μαρτυρίας αὐτῶν τῶν ἡρώων τῆς ἐπιστήμης, τῶν σπουδαιότερων φυσιολόγων καὶ φυσιοδιφῶν.

Ἐν τοῖς πρώτοις ὁ μέγας φυσιολόγος τοῦ ἐν Βερολίῳ πανεπιστημίου Du Bois Reimond ἐστιγμάτισε διὰ δύο λόγων, (1) οὐς ἐξεφώνησε ἐνώπιον συνεδρίου φυσιοδιφῶν, τοὺς ὑπερπηδῶντας τὰ ἔσκαμμένα καὶ ἐπὶ οὐτιδανῶν ὑποθέσεων ἐρεῖδοντας τὰ ὑλιστικὰ αὐτῶν συστήματα, διεγάραξε δὲ εὐκρινῶς τὰ ὅρια, ἅτινα αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι δὲν δύνανται ἀκινδύνως νὰ ὑπερβῶσι, ἀπαριθμήσας 7 ὡς τὰ σπουδαιότατα προβλήματα, ὧν τὰ πλεῖστα οὐδέποτε θὰ κατορθώσῃ ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἐπιστήμης νὰ λύσῃ. Δισχυρίσθη ποτὲ ὁ Κάντιος, λέγει, ὁ Du Bois Reymond ὅτι ἐν ἐκάστη περι τῆς φύσεως διδασκαλίᾳ δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ καὶ ἐνυπάρξῃ ἐπιστημονικὴ ιδιότης, ὅταν προκύπτῃ ἐξ αὐτῆς καὶ ἡ μαθηματικὴ ἀλήθεια· ταύτην δὲ δυνάμεθα ν' ἀντικαταστήσωμεν διὰ τῆς μηχανικῆς τῶν ἀτόμων. Ἐὰν δὲ φαντασθῶμεν λέγει ὁ Reymond (2) πάσας τὰς μεταβολὰς τῶν σωματικῶν λεπτομερῶς διαλελυμένας εἰς κινήσεις ἀτόμων, αἵτινες ἐκτελοῦνται διὰ τῶν κεντρικῶν σταθερῶν δυνάμεων, τότε ἡδυνάμεθα διὰ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν νὰ γνωρίσωμεν τὸ Σύμπαν. Βεβαίως δύναται τις νὰ φαντασθῇ βαθμίδα τινα τῆς φυσιογνωσίας, δι' ἧς πάντα τὰ τοῦ κόσμου φαινόμενα διὰ τε μαθηματικοῦ τινος τύπου ἡδύναντό τις νὰ παραστήσῃ καὶ διὰ τινος ἀπείρου συστήματος ὄλων

(1) Über die Grenzen des Naturerkennens. Die sieben Welträthsel.

(2) Ἀυτῶσι σελ. 12 καὶ 13.

τῶν διαφορικῶν ἐξομοιώσεων, ἐξ ὧν ἠδύνατο νὰ προκύψῃ πάντοτε τόπος, διεύθυνσις κινήσεως καὶ παχύτης ἐκάστου ἀτόμου. Ἴδου δὲ τί λέγει ὁ μέγας ἀστρονόμος Laplace: (1) « Ἐὰν ἠδύνατο Πνεῦμα τι ἐν δεδομένηντι στιγμῇ νὰ γνωρίσῃ πάσας τὰς δυνάμεις, τὰς τὴν φύσιν ζωογονούσας καὶ τὴν ἀμοιβαίαν τῶν ὄντων θέσιν, ἐξ ὧν αὕτη συνίσταται, ἐὰν δὲ πρὸς τούτοις τὸ Πνεῦμα τοῦτο ἦτο ἀρκούντως περιεκτικόν, ὅπως τὰ διδόμενα ταῦτα ὑποβάλλῃ εἰς ἀνάλυσιν, τότε ἤθελε κατανοήσῃ διὰ τοῦ αὐτοῦ τύπου τὰς κινήσεις τῶν τε μεγίστων σωμάτων καὶ τοῦ ἀπλουστάτου ἀτόμου· οὐδὲν ἂν ἦτο αὐτῷ ἀδέβαιον, καὶ τὸ μέλλον καὶ τὸ παρελθὸν ὑπέπιπτε ἂν τῷ βλέμματι αὐτοῦ. Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς παρέχει διὰ τῆς τελειότητος, ἣν εὔρεν ἐν τῇ Ἀστρονομίᾳ ἀσθενῆ τινὰ εἰκόνα τοιοῦτου πνεύματος. Καὶ πράγματι, ὅπως ὁ ἀστρονόμος δι' ὑπολογισμῶν προλέγει τὴν ἡμέραν καθ' ἣν μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν θέλει ἀνατείλει κομήτης τις εἰς τὸν θόλον τοῦ οὐρανοῦ ἐκ τοῦ βάθους τοῦ παγκοσμίου χώρου, οὕτως τὸ Πνεῦμα ἐκεῖνο ἐν ταῖς ὑπολογισμοῖς αὐτοῦ ἤθελε δυνηθῆ ν' ἀναγνώσῃ καὶ ὀρίσῃ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν ὁ ἐλληνικὸς σταυρὸς ἤθελε ἀπαστρέψῃ ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς ἀγίας Σοφίας, ἢ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἡ Ἀγγλία ἤθελε ἐξαντλήσῃ τὸν τελευταῖον γαιάνθρακά της. (2) Καὶ παρὰ τῷ Leibnitz εὐρίσκομεν τὸ ὑψηλὸν αὐτὸ τοῦ Laplace Πνεῦμα ἔτι μᾶλλον ἀνεπτυγμένον, καθόσον ἀπεικονίζει τὸ Πνεῦμα ἐκεῖνο περιβεβλημένον αἰσθητηρίοις ὀργάνοις καὶ τεχνικῇ δυνάμει ἀναλόγου τελειότητος. » Δύναται λοιπὸν τὸ αὐτὸ ἰδανικὸν πνεῦμα τοῦ Laplace καὶ τοῦ Leibnitz, τὸ παριστῶν τὴν ὑψίστην βαθμίδαν τῆς γνώσεως ἡμῶν περὶ τῶν φυσικῶν πραγμάτων, δύναται ἐρωτᾶ ὁ Reyniond νὰ λύσῃ τὰ αἰνίγματώδη προβλήματα περὶ ὧν κατωτέρω ὁ λόγος; Οὐχὶ δυσυχῶς λέγει ὁ αὐτός· οὐδόλως εἶναι γρεῖα νὰ εἰπωμεν, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα θέλει μείνει διὰ παντὸς ἀπομεμακρυσμένον τῆς τελείας ταύτης φυσιογνωσίας, οὐδὲ θέλει δυνηθῆ νὰ λύσῃ τὰ αἰ-

(1) Essai philosophique sur les Probabilités, p. 2.

(2) Ueber die Grenzen σελ. 14.

νίγματα τῆς ζωῆς καὶ τὰ διάφορα ἄλυστα ἐσαι προβλήματα τῆς φύσεως, ὡς μὴ δυνάμενον νὰ υπερπηδῆσθαι τὰ ἀνυπέρβλητα προσκόμματα καὶ τὰ ἔρια, ἅτινα ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ὡς φραγμὸς ἐτέθησαν.

Ὅτι λοιπὸν τὸ τοῦ Λαπλάς πνεῦμα δὲν ἠδυνήθη νὰ διευκρινῆσθαι, τοῦτο βεβαίως θέλει μείνει τῷ ἡμετέρῳ πνεύματι ἀποκεκρυμμένον. Δύο εἶναι τὰ ἔρια πέραν τῶν ὁποίων ἀδυνατεῖ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα διὰ φυσικῆς ὁδοῦ νὰ υπερβῆ χωρὶς νὰ περιπέσῃ εἰς λαβύρινθον ἰδανικῶν ὑποθέσεων. Τὸ πρῶτον ὁγλ. εἶναι ἡ περὶ ἀτόμων θεωρία, καθ' ἣν τὸ Σύμπαν ἐπλάσθη καὶ συνίσταται ἐκ μικρῶν μορίων ἢτοι ἀτόμων αἰωνίων καὶ ἀδιαφθόρων, ὧν αἱ κεντρικαὶ δυνάμεις γεννῶσιν πᾶσαν κίνησιν. Ἄλλὰ τοιαύτη ἐκ φύσεως κατανόησις καὶ ἐξήγησις, ἣτις ἐπιπολαίως μέχρι τινος καὶ ὑπὸ τινῶν ἐξελαμβάνετο, ὡς ικανοποιούσα τὴν ἀνάγκην τῆς αἰτιότητος, εἶναι ὅλως ψευδῆς, ἅτε μὴ οὔσα σαφῆς καὶ λογικῆ· διότι ὑπὸ μὲν φυσικὴν ἔποψιν τὰ ἄτομα τὰ μικροσκοπικὰ καὶ μὴ διαιρετὰ μόρια, ἅτινα πολλῶν ἰδιοτήτων μετέχουσι καὶ κινεῦνται, εἶναι μόνον ἰδανικὰ καὶ κατὰ φαντασίαν μόνον ὑπαρκτὰ, ὑπὸ δὲ φιλοσοφικὴν τὰ ἄτομα ὁγλ. ἢ κατὰ συνθήκην μὴ μεριστὴ μάζα, ἐξ ἧς διὰ τοῦ κενοῦ χώρου γεννῶνται δυνάμεις καὶ πόρρωθεν ἐνεργοῦσαι, οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν ἀκριβέστερον ἐξεταζόμενα, ἢ ἐν μηδενικόν· διότι εἴαν τὸ μὴ περαιτέρω μεριστὸν ἄτομον, ἢ ἤρεμος καὶ ἀφ' ἐαυτῆς μὴ ἐνεργοῦσα ὕλη πραγματικὴν εἶχεν ὑπόστασιν ὁγλ. πράγματι ὑπῆρχεν, ἔπρεπε νὰ καταλάβῃ χωρὸν τινα ἔστω καὶ μικρόν, ἀλλὰ τότε μένει ἀκατανόητον, διὰ τίνα λόγον τοῦτο δὲν μερίζεται περαιτέρω· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ὅτι τοιαῦτα ἄτομα οὐ μόνον καταληπτὰ, ἀλλὰ καὶ δυνατὰ καὶ ὑπαρκτὰ εἰσιν, πάλιν γεννᾶται μείζων δυσκολία πρὸς ἐξήγησιν τῶν διαφορῶν φαινομένων ὁγλ. τὸ ζήτημα πόθεν ἔλαβον τὴν πρώτην ὠθησιν καὶ κίνησιν, ἐξ ἧς διὰ τῶν πολλαπλῶν συνθέσεων καὶ ἀναλύσεων ἐγεννήθη ὁ κόσμος. Ὅτι δὲ ἡ περὶ ἀτόμων θεωρία εἶναι ὅλως ἐξ ὑποκειμένου καὶ ἀυθαίρετος, οὐδ' αὐτὸς ὁ Büchner ὁ σπουδαιότερος τῶν Ἰλιστών, ὁ τοῦ πνεύματος καὶ ἀρχῆς τινος δημιουργικῆς καὶ ἐν γένει

τῆς θεότητος τὴν ὑπαρξίν ἀρνούμενος, διστάζει νὰ ὁμολογήσῃ ἐν τῷ πολυκρότῳ αὐτοῦ συγγράμματι *Krafft und Stoff* = (δύναμις καὶ ὕλη). Ἴδού δὲ πῶς περὶ τούτου ἀποφαίνεται. «Ἄτομα καλοῦμεν τὰ τελευταία τῆς ὕλης μόρια, ἅτινα θεωροῦμεν ἀπελύτως ἀδιαίρετα, ἀλλ' ἀληθῶς εἰπεῖν ἢ λέξις ἄτομον ἐκφράζει ἔννοιαν κατὰ συνθήκην καὶ ἐξ ὑποκειμένου ἀυθαίρετως ἐκλαμβάνομένην ἐν τῷ πνεύματι ἡμῶν· ἀδύνατος δ' ὡς ἐκ τούτου ἀποβαίνει ἡ διαμόρφωσις ἀκριβῶς τῆς περὶ τοῦ ἀτόμου ιδέας.» Ἄλλ' ἐὰν τὰ ἄτομα ταῦτα τοῦ Δημοκρίτου καὶ Λευκίππου, τῶν πατέρων τοῦ ὕλισμου, εἶναι φαντασιώδη καὶ ἰδανικὰ ἐξ ὑποκειμένου καὶ ὅλως κατὰ συνθήκην λαμβανόμενα, ὡς ὁμολογεῖ αὐτὸς ὁ Büchner καὶ οὐδεὶς τῶν ὕλιστῶν ἀρνεῖται, ἐὰν ἢ τῶν ἀτόμων τούτων διαμόρφωσις εἶναι ὅλως ἀυθαίρετος καὶ ὑπολείπεται τῆς ἀκριβείας, πῶς δύναται τὸ λογικὸν ἡμῶν νὰ ἐρεισθῇ ἐπὶ τοιαύτης σαθρᾶς καὶ ἀνυποστάτου βάσεως καὶ κανονίσῃ τὴν πίστιν, καὶ μορφώσῃ ἀκριβῆ καὶ ὠρισμένην ιδέαν περὶ δημιουργίας τῆς ὕλης καὶ πάντων τῶν ὀργανικῶν σωμάτων, ἅτινα κινουσι τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν ἐκπληξίν παντὸς ἐπιστήμονος; πρέπει νὰ ἦναί τις λίαν μωρὸς ἢ ὅλως τυφλὸς ἐκ φανατισμοῦ πρὸς τὸν ὕλισμόν, ὅπως ἀσπασθῇ τοιαύτην τινὰ σεσαθρωμένην καὶ ἀυθαίρετον βᾶσιν τῆς δημιουργίας, ἣτις ἀντιστρατεύεται πρὸς τὸ λογικόν. Δικαιοῦται λοιπὸν πληρέστατα ἡ ὀρθῶρων φιλοσοφία νὰ ἀπορρίπτῃ καθ' ὀλοκληρίαν τὴν θεωρίαν ταύτην τῶν ἀτόμων. Ἴδού δὲ τί λέγει ὁ φυσιολόγος Valentin «Οὐδὲ τὰ ἰσχυρότερα τῶν μικροσκοπίων δύνανται νὰ δείξωσιν ἡμῖν τὴν μορφήν τὴν θέσιν τῶν ἀτόμων, ἢ καὶ τὰ συμπλέγματα, ἅτινα ταῦτα σχηματίζουσι συντιθέμενα.» Ἄλλὰ καὶ ἂν ταῦτα ὑποθέσωμεν οὐχὶ ὡς ἀυθαίρετα, ἀλλ' ὡς ἀληθῆ καὶ ὑπαρκτά, πάλιν οὐδόλως ἐξηγεῖται ἡ διάφορος αὐτῶν σύνθεσις καὶ ἀποσύνθεσις, ἐξ ὧν τὰ διάφορα σώματα συνίστανται ἢ ἀποσυντίθενται, τούναντίον μάλιστα ἐσμὲν ἠναγκασμένοι, ὡς ἐν τῷ περὶ ἀτομικῆς κεφαλαίῳ ἀλλαγῶν θέλομεν ἀποδείξει, νὰ παραδεχθῶμεν οὐχὶ τυχαίαν ἀλλὰ σκοπιμοτάτην τὴν συνδρομὴν τῶν ἀτόμων τούτων, ἐξ ὧν ὁ κόσμος παρήχθη. Ἡ σκοπιμότης δὲ αὕτη εἶναι ὅλως ἀνεξήγητος ἄνευ τῆς

παραδοχῆς ὑπερτέρας τινὸς δυνάμεως, ὑπερτέρας τῆς ὕλης καὶ ἐκ-
τός αὐτῆς κειμένης, ἢ σκοπιμότης λέγω αὕτη ἄγει ἡμᾶς ἀναπο-
δράστως εἰς τὴν πίστιν καὶ παραδοχὴν τῆς ὑπάρξεως τελειοτάτου
Δημιουργοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ.

Οὐδείς ὁ ἐμψριθέστερον τὸ πρᾶγμα ἐξετάζων δύναται νὰ παρα-
γνωρίσῃ τὰ ὑπερφυσικά κωλύματα, ἅτινα ἐνώπιόν ἡμῶν παρί-
στανται. Πᾶσα δὲ ἀπόπειρα πρὸς ὑπέρβασιν αὐτῶν ἐσαεὶ θέλει
προσκοπτεῖ ἀπέναντι χάους δυσυπερβλήτου. Οἱ ἀρχαῖοι Ἰωνικοὶ
φιλόσοφοι δὲν εὐρίσκοντο εἰς μείζονα ἡμῶν ἀμηχανίαν ἐν τῷ ζη-
τήματι τούτῳ, μεθ' ὅλας δὲ τὰς προόδους τῶν φυσικῶν ἐπιστη-
μῶν οὐδὲν ἠδυνήθησαν οἱ νεώτεροι βῆμα νὰ χωρήσωσι πρὸς λύ-
σιν τούτου· διὸ ὀφείλομεν ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι εὐρισκόμεθα
ἐν ἀπελπισίᾳ πρὸ τοῦ ἀνυπερβλήτου ὁρίου τῆς φύσεως· διότι
τὸ πνεῦμα ἐὰν ἤθελε συναντήσῃ τὴν ὕλην πρὸ τοῦ ἀπείρου χρό-
νου καὶ ἐν τῷ ἀπείρῳ χώρῳ ἤρεμον καὶ ἀνίσως διηρημένην, τότε
δὲν ἤθελε δυνηθῆ νὰ κατανοήσῃ πόθεν ἢ ἄνισος διαίρεσις, ἐὰν δὲ
συνήντα αὐτὴν κινουμένην πάλιν ἤθελεν ἀγνοεῖ πόθεν ἢ κινήσις,
ἥτις παρίσταται εἰς αὐτὸ ὡς ὅλως τυχαία τῆς ὕλης κατάστασις.
Ἐν ἀμφοτέραις δὲ ταῖς περιπτώσεσι δὲν ἱκανοποιεῖται τὸ ἀνθρώ-
πινον πνεῦμα καὶ τὸ αἰνίγμα μένει ἄλυτον. Τὸ ζήτημα δὲ περὶ τῆς
ἀρχῆς τῆς κινήσεως, ὅπερ ἀνέπτυξεν ὁ Ἀριστοτέλης συνταυτίζεται
μετὰ τοῦ πρώτου αἰνίγματος περὶ τῆς οὐσίας τῆς ὕλης καὶ δυνά-
μεως, ὅπερ μένει καὶ θὰ μένη αἰνίγμα.

Ἀφοῦ λοιπὸν πάντα τὰ ἐν ὁρατῷ κόσμῳ αἷτια τῶν διαφο-
ρων φαινομένων, ὡς ὁ μέγας φυσιοδίφης Du Bois-Reymond
ἀποφαίνεται, δὲν ἠδυνήθη ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς
αὐτοῦ ἐρεῦνης νὰ ἐξακριβώσῃ καὶ οὐδεμίαν νὰ εὔρῃ ἐν τῇ δια-
νοίᾳ του ἀνάπαυλαν, ἀναγκάζεται νὰ καταφεύγῃ εἰς ὑποθέσεις,
αἷτινες χρήζουσιν ἐδραίας πίστεως. Τὰ ἀρχικά δὲ ταῦτα αἰνίγ-
ματα, ἅτινα διὰ φυσικῆς ὁδοῦ εἶναι ἄλυτα καὶ ἀκατάληπτα, ἐμ-
περιέχουσι πληθὺν ὅλην διαφορῶν ἄλλων μικροτέρων πλὴν οὐχὶ
εὐκολωτέρων αἰνιγμάτων. διότι ἠδυνήθη ποτὲ ἢ ἐπιστήμη νὰ ἐξι-
γνήσῃ καὶ ἐξηγήσῃ τὴν πηγὴν καὶ αἰτίαν τοῦ φωτός; ἢ τῶν

κυμάνσεων τοῦ αἰθέρος θεωρία τοῦ Μαλεμβραχίου, ἢ μᾶλλον ἐπι-
κρατοῦσα καὶ πολλὰ ἐξηγοῦσα, μόνον τὸν τρόπον καὶ τὸ σχῆμα
τῆς κινήσεως τοῦ φωτός διασαφηνίζει, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν τούτου
πηγὴν καὶ αἰτίαν· ὡσαύτως ὁ ἠλεκτρισμὸς καὶ μαγνητισμὸς ὡς
πρὸς τὴν αἰτίαν καὶ πηγὴν αὐτῶν εἶναι ἀνεξήγητοι ἡμῖν δυνάμεις.
ἐὰν δὲ τίθηται ἀρχικὴ τις ἢ ὑλικὴ αἰτία ὡς βᾶσις τῶν φαινομέ-
νων, τοῦτο οὐδὲν εἶναι ἢ ὑπόθεσις· ἢ μήπως ἡ θεωρία περὶ τῆς
αἰωνιότητος τῆς ὕλης, μεθ' ἧς ἡ δύναμις κατ' αὐτοὺς αἰωνίως
καὶ ἀναποσπᾶστος εἶναι συνδεδεμένη, εἶναι ἄλλο τι, ἢ ἀπλῆ
ὑπόθεσις ;

Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς ἀνυπερβλήτου ταύτης δυσκολίας ἐγείρεται
ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς βίου τοῦ ἀνθρώπου, νέον τι,
ἀνυπερβλήτον κώλυμα, καὶ ἐξ ἴσου ἄλυτον ζήτημα, ὡς τὸ τῆς
ὕλης καὶ δυνάμεως καὶ ἐπομένως ἀκατάλυπτον. Τὸ νῆμα τῆς δια-
νοίας ἡμῶν διαρρήγνυται καὶ ἡ περὶ τῆς φύσεως γνῶσις ἡμῶν
καταντᾶ εἰς ἄπειρον χάσμα, ὅπερ δι' οὐδεμιᾶς κλίμακος δι' οὐδε-
νὸς μέσου δύναται τις νὰ ὑπερπηδῆσῃ. Ἐνταῦθα ἰστάμεθα ἐνεοὶ
ἀπέναντι τοῦ ἐτέρου ὁρίου τῆς γνῶσεως ἡμῶν· τὸ ἀκατάληπτον
δὲ καὶ ἀνυπερβλήτον τοῦτο αἰνίγμα εἶναι ἡ συνειδήσις. «Περὶ τῆς
συνειδήσεως δύναμαι ν' ἀποδείξω καὶ νὰ διίσχυρισθῶ, λέγει ὁ
Reymond (1) ὅτι αὕτη οὐ μόνον νῦν ἐν τῇ σημερινῇ θέσει τῶν
γνώσεών μας διὰ τῶν ὑλικῶν αὐτῆς ὄρων μένει ἀνεξήγητος, ὅπερ
ἐκαστος ὁμολογεῖ, ἀλλὰ κατὰ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος οὐδέποτε
θέλει ἐξηγηθῆ καὶ κατανοηθῆ διὰ ὑλικῶν μέσων· ἡ δὲ ἀντίθετος
τινῶν ιδέα, ὅτι δὲν πρέπει τις νὰ ἀπελπίζεται διὰ τὸ μέλλον καὶ
ὅτι ἐν τῇ παρελεύσει τῶν ἑκατονταετηρίδων καὶ χιλιετηρίδων
θέλει τοῦτο ἐπιτευχθῆ, ἀποτελεῖ τὴν δευτέραν πλάνην τῶν φυσιο-
διφῶν, ἣν ἔρχομαι νὰ καταπολεμήσω· διότι οὔτε τὰ φαινόμενα
τοῦ ἐγκεφάλου οὔτε ἡ πολύπλοκος τῶν νεύρων ἐργασία, οὔτε τὰ
ἄπειρα πειράματα, ἅτινα ἡ ἐπιστῆμη ἐπ' αὐτῶν ἐτέλεσεν ἠδυνή-
θησαν τὸ παράπαν νὰ διαλευκάνωσι τὸ ζήτημα καὶ δώσωσι τὴν

(1) Du - Bois - Reymond über die Grenzen des Naturerkennens σελ. 28.

ἐλαχίστην τούτου ἐξηγήσιν, οὐδεμία ἀνθρωπίνη κλίμαξ δύναται νὰ μᾶς ἀναγάγῃ εἰς τὴν ὑψηλὴν τῆς συνειδήσεως σφαιρὰν. (1)

Ὅποια νοητὴ σύνθεσις ὑπάρχει μεταξύ ὠρισμένων κινήσεων ὠρισμένων ἀτόμων ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ μου ἀφ' ἐνὸς καὶ τῶν ἀρχικῶν ἀορίστων, ἀλλὰ μὴ διαψευδομένων γεγονότων ἀφ' ἑτέρου, ἐτι αἰσθάνομαι πόνον, αἰσθάνομαι χαρὰν, γεύομαι τοῦ ἡδέος ὀσφραίνομαι τῆς τοῦ ῥόδου ὀσμῆς, ἀκούω τὸν ἤχον κυμβάλου, βλέπω τὸ ἐρυθροῦν, ἐπομένως καὶ μεταξύ τῆς ἐκ τούτων προερχομένης βεβαιότητος, ἐτι ἐγὼ ὑπάρχω; Ἴσται ὁμοίως ἐν γένει καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἀκατάληπτον, ἐτι ποσὸν τι ἀνθρακος, ὀξέος ὑδρογόνου ἀζώτου ὀξυγόνου καὶ ἄλλων ἀτόμων συνυπάρχει, ἀδιαφόρως πῶς ὀηλ. ταῦτα κείνται, κινεῦνται, πῶς ἔκείντο καὶ ἐκινεῦντο καὶ πῶς θὰ κινήθωσιν· οὐδόλωσ δ' ἐκ τούτων δύναται τις νὰ διευκρινήσῃ πῶς ἐκ τῆς συνεργείας αὐτῶν δύναται νὰ γεννηθῇ ἡ συνειδήσις· εἴαν ὁμοίως ὁ τρόπος τῆς τοποθεσίας καὶ τῆς κινήσεως αὐτῶν δὲν ἦτο ἀδιάφορος, τότε ὤφειλεν ἕκαστος κατὰ τὸν τρόπον τῶν μονάδων νὰ θεωρήσῃ αὐτὰ μετὰ συνειδήσεως ὑπάρχοντα· ἀλλ' οὔτε δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἐξηγεῖται ἐν γένει ἡ συνειδήσις, οὔτε πρὸς διεκρίνησιν τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀτόμου ἀποκτῶμεν τὸ ἐλάχιστον τεκμήριον. Καὶ τοῦτο λοιπὸν εἶναι ἀκριβῶς τὸ δεύτερον ἀνυπερέβλητον ὄριον τῆς φυσιογνωσίας ἡμῶν. Πρὸς τε τὴν κατανόησιν λοιπὸν τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ὕλης, ὡς καὶ τῆς συνειδήσεως ἡ ἀνθρωπότης διὰ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν πρὸ 2 χιλ. ἐτῶν μεθ' ὅλας τὰς ἀνακλύψεις καὶ προόδους καὶ τὰς νέας ἐφευρέσεις οὐδὲ βῆμα ἠδυνήθη νὰ προχωρήσῃ.» Οὐδὲ θέλει ποτὲ δυνηθῆ, προσθέτομεν, εἴαν δὲν ἀναγκασθῇ νὰ ὁμολογήσῃ ἐτι δι' ὑλικῶν μόνον μέσων ἀδυνατεῖ νὰ κατανοήσῃ τὰ ὑπὲρ φύσιν.

Τὸ κυριώτερον τοῦ ὕλισμοῦ σφάλμα(2) εἶναι τὸ ἐξῆς, ἐτι μονομερῶς μόνον τὴν ὕλην ἐξετάζων παρορᾷ καθ' ὀλοκληρίαν τὴν μορφήν ἢ τὸ εἶδος τῶν ὀργανικῶν ὄντων. Τὸ εἶδος δὲ καὶ ἡ μορφή

(1) Du Bois Reymond αὐτόθι σελ. 37.

(2) Schopenhauers Die Welt als Wille und Vorstellung II σελ. 313.

εἶναι ἢ κατ' ἐξοχὴν ἀποτελοῦσα τὸ ἰδιάζον τῶν ὀργανισμῶν· εἴτε φυτὸν εἴτε ζῶον εἴτε ἄνθρωπος ἀναλυόμενα εἰς τὰ ὑλικά καὶ ἀρχικά στοιχεῖα, ἐξ ὧν σύγκεινται παύουσι πλέον τοῦ νὰ ἦναι ζῶον φυτὸν ἢ ἄνθρωπος· τὴν ἀπλουστάτην δὲ ταύτην πλήν σπουδαιοτάτην παρατήρησιν παραβλέπει ὅπως ὁ ὕλισμός ἐπιλαθόμενος, ὅτι ἡ ζωὴ μορφή εἶναι ἢ ἀποτελοῦσα τὴν οὐσίαν τοῦ ὀργανισμοῦ, καὶ τῆς ἕνεκεν διαφέρουσι τὰ ὀργανικά τῶν ἀνοργάνων· ἀφ' ἑτέρου ἕμως δι' ἄλλων φράσεων ὁμολογεῖ αὐτὸ ὡς ἐξηγῶν τὴν διαφορὰν τῆς ἀνοργάνου καὶ ὀργανικῆς φύσεως ἐκ τῆς διαφορῆς συνθέσεως τῶν ἀρχικῶν στοιχείων. Ἄλλὰ τί ἕτερον εἶναι ἢ διάφορος αὕτη σύνθεσις ἢ ἡ διάφορος αὐτοῦ ζωτικὴ μορφή; ἰδοὺ πῶς ἐκφράζεται περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς ὀργανικῆς καὶ ἀνοργάνου φύσεως ὁ μέγας χημικὸς Liebig. «Ἡ χημεία δύναται ν' ἀναλύσῃ τὰ διάφορα σώματα εἰς τὰ στοιχεῖα αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν δύναται(*) τὴν κατάστασιν καὶ διάταξιν τῶν στοιχείων αὐτῶν νὰ κατανοήσῃ ἐπὶ ἐκείνης δὲ καὶ οὐχὶ ἐπὶ τούτων ἐρείδεται ἡ οὐσία τῶν ὄντων. τὰ αὐτὰ τρία στοιχεῖα ἄνθραξ, ὀξὺ καὶ ὕδωρ ἀποτελοῦσιν καὶ διὰ τῆς αὐτῆς ποσότητος τότε γλυκὺ γάλα καθὼς καὶ τὰ λάχανα ἢ τὸν βάμβακα· ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ Στρυχνίνη, ἡ Κινίνη, ἡ Τεΐνη καὶ Καφεΐνη πρὸς δὲ καὶ τὸ αἷμα διὰ τῆς χημικῆς ἀναλύσεως ἀποδείκνυνται ἐμπεριέχοντα ἄνθρακα ὀξυγόνον στοιχεῖα ὕδατος καὶ τὰ αὐτὰ ἐν γένει στοιχεῖα· ἡ αἰτία δὲ τῆς διαφορᾶς αὐτῶν προέρχεται ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν διατάξεως, ἀλλὰ πρὸς κατανόησιν ἕμως αὐτῆς πᾶσα ἀνάλυσις εἶναι ματαία. Ἐὰν λοιπὸν ἐκ τούτου καταφαίνεται, ὅτι ἡ τυχαία μόνον σύνθεσις τῶν στοιχείων τούτων δὲν δύναται ποτὲ νὰ παραγάγῃ αὐτὰ, πόσον ἔτι ἀλογώτερος ἤθελεν εἶναι ὁ δισχυρισμὸς οὗτος καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν γένεσιν τῶν ὑψηλοτέρων ὀργανικῶν ὄντων; Ἐκεῖνοι οἱ Dilettanten, οἵτινες ἐν τῷ περιπάτῳ αὐτῶν ἤκουσαν τῶν κωδῶνων ἠχούντων χωρὶς νὰ μάθωσι πόθεν οὗτοι κρέμανται, δύνανται νὰ πιστεύσωσιν, ὅτι ἐπειδὴ ὁ χημικὸς ἐκ τεύτλου ἢ ξύλου δύναται νὰ κατασκευάσῃ ζάχαριν, θέλει δυνηθῆ

(*) Liebig. Vortrag über Organische und unorganische Natur.
(TOM. Z'.)

πρὸς τούτοις νὰ πλάσῃ καὶ ὀργανικὰ ὄντα ; Ἄλλ' οὔτε ἠδυνήθη μέχρι τοῦδε, οὔτε θὰ δυνήθῃ τὸ παράπαν ὁ χημικός, ἐξ ἀνθρακικοῦ ὀξέος, ἀμμωνιακοῦ, ὕδατος, φωσφόρου ἢ ἀσβέστου νὰ δημιουργήσῃ ὀργανικόν τι κύτταρον.»

Ἄλλα δὲν εἶναι μόνον ταῦτα τὰ ἀνυπέρβλητα προσκόμματα πρὸς κατανόησιν τοῦ Σύμπαντος· εἰς 7 ἀνάγει καθ' ὅλου τὰ προβλήματα ἢ αἰνίγματα, ἅτινα αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι δι' ὕλικῶν μέσων ἀδυνατοῦσιν νὰ ἐξηγήσωσιν τὰ ἑξῆς: α) τίς ἡ οὐσία τῆς ὕλης καὶ δυνάμεως, β) τίς ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως, τὸ κατ' Ἀριστοτέλην τί τὸ κινοῦν, γ) πόθεν ἡ πρώτη γένεσις τῆς ζωῆς δηλ. πόθεν ἡ ζωὴ, δ) ὑπάρχει σκοπιμότης ἐν τῇ φύσει, δηλ. σκόπιμος τῆς φύσεως οἰκονομία, ε) πόθεν ἡ γένεσις τῆς αἰσθήσεως τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων ; πῶς γεννᾶται ἡ συνειδήσις καὶ πῶς αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι, ς) πῶς κατορθοῦται τὸ ὀρθῶς διανοεῖσθαι καὶ ποία ἡ μετ' αὐτοῦ συνδεομένη ἀρχὴ τῆς γλώσσης, ζ) ὑπάρχει ἐλευθέρα βούλησις ἢ ὄχι.

Καὶ βεβαίως τὸ δ' ζήτημα καὶ τὸ ς' δὲν εἶναι ὅλως ἀκατάληπτον καὶ ἀκατανόητον, ὑπάρχει δ' ἐλπίς νὰ διασαφηνησθῇ ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τὰ ἄλλα ὅμως εἶναι ὅλως ἀνυπέρβλητα καὶ ἀδύνατα. ἰδοὺ δὲ αὐτολεξεῖ τί λέγει ὁ Reymond.⁽¹⁾ «Ἀπέναντι τῶν αἰνιγμάτων τούτων τοῦ κόσμου ὁ φυσιοδίφης πρὸ πολλοῦ εἰθίσται μετ' ἀνδρικῆς αὐταπαρνήσεως νὰ ὁμολογῇ τὸ *ignoramus* (ἀγνοοῦμεν)· ἐν σχέσει δὲ πρὸς ἡν διανύει νικηφόρον ὁδὸν, τὸ σιωπηρὸν αὐτοῦ συνειδὸς ἄγει αὐτὸν νὰ παραδεχθῇ ὅτι, ὅπου αὐτὸς νῦν δὲν κατορθοῖ νὰ ἐννοήσῃ θὰ δυνήθῃ κάπως ὑπὸ συνθήκας νὰ γνωρίσῃ, ἢ ἴσως καὶ οὐδέποτε. ὅσον ὅμως ἀφορᾷ τὰ αἰνίγματα τῆς ὕλης καὶ δυνάμεως καὶ πῶς αὐταὶ δύνανται νὰ διανοῶνται, πρέπει ἅπαξ διὰ παντὸς νὰ ἀποφασίσῃ νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸ σκληρὸν καὶ βαρὺ πλὴν ἀληθὲς λόγιον. *ignorabimus*» (θὰ ἀγνοῦμεν).

Καὶ ἐν τούτοις ἀπέναντι τριτάτου ἀξυρίνθου ὑποθέσεων, ἀπέ-

(1) *Über die Grenzen des Naturerkenntnis* σελ. 46.

ναντι τηλικούτου κυκεώνος γνώμων, ἀπέναντι τηλικαύτης ἀδειαιότητος καὶ ἐντελοῦς ἀδυναμίας ἐκ μέρους τῆς ἐπιστήμης πρὸς λύσιν τῶν ὑψηλοτάτων αἰνιγμάτων ὁ ὑλιστικὸς φανατισμὸς ὤθησε τὸν πολὺν Haeckel ἐν τινι περὶ γενέσεως τῆς ζωῆς ὁμιλίᾳ αὐτοῦ, ὅπως προτείνῃ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ὑλιστικῶν αὐτοῦ θεωριῶν ἐπὶ παντός ἐπιστητοῦ καὶ δὴ ἐπὶ τε τῆς νομοθεσίας, τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν τοῖς σχολείοις. Ἐναντίον δὲ τῆς σκαιᾶς ταύτης καὶ καταχθονίου γνώμης τοῦ Haeckel ἀντεπέζηλλεν ἔρρωμένως ὁ πολὺς Virchow κατακεραυνώσας αὐτὸν ἐν τῇ ἐν Μονάχῳ συγκροτηθείσῃ συνελεύσει τῶν φυσιοδίφων δι' ἀναμφιλέκτων ἐπιχειρημάτων καὶ στιγματίσας τὸ ἀνυπόστατον τῶν θεωριῶν, ἅς ὡς δόγματα προτείνονται πρὸς πρακτικὴν ἐφαρμογὴν ἐν τοῖς σχολείοις.

Καθῆκον μὲν λέγει, εἶναι παντός φυσιοδίφου οὐ μόνον τὸ διδάσκειν τὰς ἀληθείας ἐκεῖνας, αἵτινες ἀπεδείχθησαν ὑπὸ τῶν μελετῶν καὶ πειραμάτων ὡς ἀνεμφίλεκτοι, ὅπως ἢ περὶ κινήσεως τῆς γῆς καὶ ἄλλαι τινὲς ἀστρονομικαὶ καὶ πειραματικαὶ ἀλήθειαι, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐργάζεται πρὸς ἐφαρμογὴν καὶ διδασκαλίαν αὐτῶν, ὅταν ὁμως εὐρισκώμεθα ὡς πρὸς τὴν λύσιν τῶν ὑψηλοτάτων προβλημάτων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῶν ὑποθέσεων μόνον, ὧν αἱ πλεῖσται ἀπεδείχθησαν ἀνυπόστατοι καὶ ἀδύνατοι ἔχομεν τὸναντίον τὸ καθῆκον πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα νὰ ἀπέχωμεν τῆς διαδόσεως καὶ διδασκαλίας αὐτῶν καὶ μάλιστα ἀφοῦ ὁσημέραι δύνανται νὰ ἀποδειχθῶσιν ὡς πεπλανημένοι καὶ ψευδεῖς. Ὁ κύριος Haeckel δισχυρίζεται, ὅτι ἡ Δαρβίνειος θεωρία μεθ' ὅλων αὐτῆς τῶν συνεπειῶν πρέπει νὰ εἰσαχθῇ ἐν ἅπασιν τοῖς ἐκπαιδευτηρίοις πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν μέχρι τοῦδε θρησκευτικῶν δογμάτων καὶ φιλοσοφικῶν ἰδεῶν· οὐδόλως δύναμαι νὰ κατανοήσω τοιαύτην πρότασιν, ἣτις ἐφαρμοζομένη ἤθελε προκαλέσει γενικὴν ἀναστάτῳσιν τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως καὶ διασαλεύσει ἐκ βάθρων τὰ θεμέλια τοῦ τε θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ βίου· καὶ ἐὰν μὲν ἐπρόκειτο περὶ ἐπιστημονικῆς τινος ἀληθείας οὐδόλως ἤθελον διστάσει τοῦτο οὐδὲ φοβηθῆ

τάς συνεπείας, προκειμένου ἔμως περὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς αὐτομάτου γενέσεως, εἶναι λίαν ἀπρεπῆς καὶ ἀνεπιστημονικὴ ἢ πρότασις τοῦ κ. Haeckel· διότι οὐ μόνον ἡ θεωρία αὕτη μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον ἀποδείκνυται ἀνυπόστατος, ἀλλὰ καὶ ἅπαντα τὰ πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος πειράματα ἐναυάγησαν, ὡς πειραματικῶς ἀπέδειξεν ὁ Pasteur καὶ πάντες ἡμεῖς ἐκ πείρας γνωρίζομεν, πᾶσα δ' ἐλπίς πρὸς ἀπόδειξιν τῆς αὐτομάτου γενέσεως τῆς ζωῆς ἐξέλιπεν, ἐπομένως οὐδεμίαν ἄλλη ὑπολείπεται λύσις ἢ ἡ παραδοχὴ τῆς δημιουργίας τῆς ζωῆς· προκειμένου δὲ περὶ τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος τῆς καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου, δυνάμεθα εὐθαρσῶς νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι αὕτη (ἢ λύσις) οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ πόθος μόνον τῆς ἐπιστήμης, ἣτις ἀπόδειξιν οὐδεμίαν ἀποχρῶσαν μέχρι τοῦδε προσήγαγεν, διότι ἐνῶ πρὸ 10 ἐτῶν ἐν τῇ ἀνευρέσει ἐκάστου προκατακλυσμιαίου κρανίου ἐν σπηλαίῳ τινι ἐχαίρομεν οἱ πλεῖστοι ἀναγνωρίζοντες ἐν αὐτῷ τεκμήρια πιθηκοειδῶν ὄντων τῶν ἀγρίων δηλ. προγόνων μας, ἐξ ὧν ἐγεννήθημεν, τὴν σήμερον ἀπεδείχθησαν ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης, ὅτι τὰ κρανία ἐκεῖνα ἀνήκον εἰς ἄτομα ἀνεπτυγμένης ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Πολλοὶ δὲ τῶν σήμερον ζώντων ἀνθρώπων θὰ ἐλογίζοντο εὐτυχεῖς, ἐὰν τὰ κρανία αὐτῶν ἦσαν ὅμοια κατὰ τε τὸ μέγεθος καὶ τὴν μορφήν τῶν προϊστορικῶν ἐκείνων τῶν ὑπὸ τινων μετ' ἀλλαλαγμοῦ χαρᾶς ἐκληφθέντων ὡς πιθηκοειδῶν. Τὰ καθ' ἐκάστην λοιπὸν ἀνακαλυπτόμενα τεκμήρια τῆς ἐπιστήμης πείθουσιν ἡμᾶς τὸ ἐναντίον, ὅτι ἀνέκαθεν μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ πιθήκου ὑπῆρχε μέγα χάσμα, ὅπερ ἡ ἐπιστήμη ἀντὶ νὰ ἐξομαλύνῃ καὶ πληρώσῃ, ἔτι βαθύτερον διανοίγει καὶ ἐξογκώνει. Προκειμένου λοιπὸν περὶ τοιούτων ὑποθέσεων καὶ θεωριῶν, αἵτινες οὐδόλως ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης ἔτυχον οὐ μόνον τοῦ κύρους τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ οὐδὲ καὶ τῆς πιθανότητος, ποῖον ἔχομεν δικαίωμα ἐὰν ἡμεῖς ὡς δεῖ εἰλικρινεῖς, νὰ διδάξωμεν τοὺς λαοὺς, καὶ μάλιστα τὴν ἀθῶαν νεότητά, ὅτι ἡ μὲν ζωὴ ἐκπηγάζει αὐτομάτως ἐκ τῆς ἀνοργάνου φύσεως, ὁ δὲ ἄνθρωπος αὐτομάτως προήχθη ἔκ τινος πιθακοειδοῦς ζώου, ὅτι ἐλευθερία βουλήσεως δὲν ὑπάρχει καὶ ἐπομένως οὐδεμίαν εὐθύνην ἔχει τῶν πράξεών του; Οὕτω δὲ βαινῶν

καὶ μίαν πρὸς μίαν ἐκμηδενίζων τὰς τοῦ Ἡαῦκοι, θεωρίας ἐξορκίζει πάντας τοὺς φυσιοδίφας ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης, ὅπως ἀπέχωσι τῆς αὐτῆς σκανδαλώδους πορείας.

Ἐκφραστικώταται δὲ καὶ λίαν ὑψηλαὶ εἶναι αἱ ἰδέαι καὶ ἐτέρου μεγάλου φυσιοδίφου⁽¹⁾ ὀνομαστοῦ γενομένου διὰ τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἀνακαλύψεων. «Ματαιῶς ἐκζητεῖτε τὴν ζωὴν ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ θανάτου. Ἡ ὕλη, ἣν ψάυετε οὔτε αἰσθάνεται, οὔτε βλέπει, οὔτε σκέπτεται καὶ οὐδεμία τῆς ὕλης σύνθεσις δύναται νὰ δημιουργήσῃ τὴν διάνοιαν. Ἐφ' ὅσον δὲ ὁ σοφὸς εἰσδύει εἰς τὰ μυστήρια τῆς ἐπιστήμης, ἐπὶ τοσοῦτον ἡ καρδία αὐτοῦ πληροῦται πίστεως καὶ φωτιζομένη καταπλήσσεται πρὸ τοῦ ἐπιλάμποντος μεταλλίου τοῦ θεοῦ φωτός.»

(ἀκολουθεῖ)

ΕΝΑΙΣΙΜΟΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΕΛΕΥΘ. ΤΡΙΑΝΤ. ΚΟΥΣΗ

ΠΕΡΙ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΑΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥ

(Ἴδε συνέχ. εἰς σελ. 71 τεύχ. Γ' καὶ Δ', Τόμ. Ζ').

Τακτικά. πρῶτος, δεύτερος, τρίτος καὶ πλέον οὐ.

Σημ. α.) Τοῦ ἑνὸς εἶδομεν τὸν μὲν σχηματισμὸν ἐν τοῖς εἰς α ς τῆς α'. κλίσεως, τὴν δὲ σύνταξιν αὐτοῦ τε καὶ τῶν λοιπῶν ἀριθμητικῶν καὶ ἐπιθέτων ἐν κδ'. (2) σημ. β'.) ὁμοίως καὶ τοῦ κανεῖνας. Τὸ θηλυκὸν τοῦ τε εἶνας καὶ τοῦ κανεῖνας ἀπαντᾷ ἐν ταῖς ἐπιρρηματικαῖς φράσεσι «μίαν» = ἅπαξ καὶ ποτέ, «καμμίαν» = οὐδέποτε κατ' ἔλλειψιν τοῦ «φοράν.» Τῶ εἶνας καὶ ἕνας ἐν τοῖς χωρίοις εἰς ἀρσενικὸν καὶ θηλυκὸν) χρῶνται καὶ ἀντὶ τοῦ τις, ὡσπερ

(1) Sir Hum.—Davies. Ἴδε τὸ περὶ θρησκείας καὶ ἐπιστήμης περιspoύδαστον καὶ μοναδικὸν ἐν τῇ γλώσσῃ μας σύγγραμμα τοῦ κ. Ἰω. Σκαλτσούνη.